

Владимир ЈОВАНОВИЋ
Историјски институт
Београд

НАЧЕЛО О РАТОВАЊУ СА ГВЕРИЛАМА

Анстракт: *Начело о ратовању са гверилама* представља занимљив и досад непознат спис настао средином 19. века. Овај кратак, непотписан и недатован рукопис налази се у личном фонду Милутина Гарашанина, познатог српског политичара и једног од вођа Напредне странке. Писан је у форми нарочитог упутства за организовање и припрему оружаног отпора војскама страних сила. Текст је рашчлањен у 28 засебних поглавља. Нарочито су наглашене војна тактика, организација самих јединица, као и питања субординације, дисциплине и вештине управљања мањим ратним окршајима.

Кључне речи: герила, официри, чете, одбори, команданти, оружје.

Abstract: *The Principle of Guerilla Warfare* is an interesting and hitherto unknown manuscript created in the mid-19th century. This short, unsigned and undated manuscript is kept in the personal fund of Milutin Garašanin, a well-known Serbian politician and one of the leaders of the Progressive Party. It was written in the form of a special instruction for the organisation and preparation of armed resistance to the armies of foreign powers. The text is divided into 28 separate chapters. Particularly emphasised are the military tactics, organisation of units, the issues of subordination, discipline and skill of managing smaller war skirmishes.

Keywords: Guerrilla, officers, companies, boards, commanders, weapons.

Начело о ратовању са гверилама, које овом приликом објављујемо, тиче се начина остварења политичког уједињења српских земаља кроз оснивање нарочитих герилских јединица. Текст је посвећен припреми за организовање оружане борбе применом средстава специјалног рата, уз коришћење свих предности познавања домаћег терена, као и искустава стечених током претходних, устаничких времена. Овај занимљив пројекат посвећен је не само војном већ и политичком организовању

* vladimir.jovanovic@iib.ac.rs

органа власти у ослобођеним областима, као и успостављању међусобних веза између војних и цивилних власти на самом терену.

Уз већ уобичајене масовне окршаје регуларних армија врло честе у 19. веку и 20. веку, све је заступљенији и феномен **неконвенционалног** или герилског ратовања, као нарочитог вида локалног оружаног отпора. Појава нерегуларних војних јединица, као и различитих облика партизанског рата, имала је врло дугу традицију широм Европе. Репресивне акције окупаторских војски, усмерене против ненаоружаног цивилног становништва, уз обавезно насиље, пљачку и уништење имовине локалних житеља, изазивале су врло честе и разноврсне облике оружаног отпора. Притиснути надмоћношћу окупаторских снага и њиховим окрутним политикама, локални борци често су и сами прибегавали врло драстичним облицима освете, немајући милости према непријатељским заробљеницима. У те мере спадала су сакаћења, мучења, ликвидација и други слични видови прекомерне одмазде.

Такве кошмарне појаве, као последице ширих ратних окршаја, први је свету открио познати шпански сликар Франсиско Гоја, као сведок дешавања у Шпанији почетком 19. века. Његов чувени опус графика *Ужаси рата* препун је гротескних и изузетно сурових сцена виђених на простору Иберијског полуострва.¹ Комадање тела убијених и „украшавање” дрвећа деловима убијених војника, масовне егзекуције, силовања, као и поља посута стотинама лешева невиних жртава шокирали су европску јавност и представљали први отворени протест против бруталних начина вођења окршаја током Наполеонових ратова. Слични облици неописивих суровости и дехуманизовања самих начина војевања, уз јавна погубљења и мучења непријатељских заробљеника, виђени су у још масовнијим размерама за време Наполеонове најезде на Русију 1812. године. Бруталност герилског и партизанског рата почетком 19. века, постајала је неизоставан део нове стварности широм Европе. У међувремену, герилски рат постаје уобичајен облик отпора, од локалних формација националиста по забаченим брдовитим провинцијама Шпаније, преко жилавог сељачког отпора Наполеновој армији у Русији, све до срчаних пољских устаника наоружаних косама, тридесетих година 19. века.²

Спирала насиља изазвана неделима окупатора била је убрзана каснијим актима појединачне и личне освете и потоњим, све масовнијим

¹ Francisco Goya, *Los Desastres de la Guerra*, Madrid 1863.

² M. Broers, *Napoleon's Other War: Bandits, Rebels and their Pursuers in the Age of Revolution*, MPG Books Group 2010, 105–127; S. Talty, *The Illustrious Dead: Terrifying Story How Typhus Killed Napoleon's Greatest Army*, Crown Publishers New York 2009, 218–219.

актима ретрибуције омраженијих војних власти. Нарочита бруталност према цивилном становништву и примена герилских тактика ратовања запажена је у Америчком грађанском рату, као и у француско-пруском сукобу из 1870. и 1871. године.³ Чувени француски *слободни стрелци*, својим смелим и изненадним препадима на пруске снаге у позадини фронта, изазвали су бруталну реакцију пруских трупа, преке судове и стрељање многих који су били осумњичени да помажу борцима локалног отпора.⁴ Нешто слично дешавало се и током Бурског рата, када су холандски насељеници у Јужној Африци довели у питање војну премоћ Велике Британије својим упорним и успешним отпором надмоћнијем и много боље наоружаном противнику.⁵

Све чешћа појава герилских снага и партизанских облика отпора умногоме подсећа на оно што се већ дешавало на Балкану од краја 17. века до почетка 19. века.⁶ Хајдучко и ускочко четовање хришћана с временом је постало део националне традиције и представљало је основ организованог оружаног отпора снажнијем, бројнијем и боље наоружаном непријатељу.⁷ И Карађорђевог устанак из 1804. покренут је као класично хајдучко четовање, али је постепено прерастао у вишегодишњи крвави обрачун са Турским царством. Сличан феномен специјалног герилског рата, у одређеној мери, представљало је и четничко ратовање широм Старе Србије и Македоније, на преласку из 19. века у 20. век. Мале, добро организоване и неухватљиве чете бораца, угрожавале су вековну премоћ Турака на широком простору од Солуна до јужних граница Србије и Бугарске.⁸

Идеја да се незадовољство локалних хришћана начинима управе суседних царстава, Аустријског и Турског пре свих, може искористити за подизање масовног **устанака** била је врло популарна током читавог 19. века и почетком 20. века. О опсежним припремама терена за политички преокрет и касније територијално уједињење српских земаља нарочито говори политички програм Илије Гарашанина – *Начертаније*, настало већ 1844. године.⁹

³ Детаљније о томе, D. E. Sutherland, *A Savage Conflict: the Decisive role of the Guerrillas in the American Civil War*, the University of North Carolina Press, 2009.

⁴ *On the Road to Total War*, Eds. S. Förster, J. Nagler, Cambridge University Press, 2002, 278–281, 318–324.

⁵ M. M. Evans, *The Boer War South Africa 1899–1902*, Osprey Publishing, 1999, 122, 126, 140; L. Scholz, *Why the Boers Lost the War*, Palgrave Macmillan, 2005, 88–93.

⁶ Р. Самарџић, *О усменом песништву*, Београд 1976, 137–144.

⁷ E. Hobsbawm, *Bandits*, Pantheon Books, New York 1981, 72–88; M. Broers, *нав. дело*, 177–180.

⁸ Детаљније о томе: У. Шешум, *Српска четничка акција (1897–1908)*, Београд 2020.

⁹ Р. Љушић, *Књига о Начертанију*, Београд 2003, 187–202; Р. Перовић, *Око „Начертанија“ из 1844 године*, Историјски гласник 1 (1963) 83–89; К. В. Никифоров, *„Начертаније“ Илије Гарашанина и спољна политика Србије 1842–1853*, Београд 2016, 91–98.

У групу сличних пројеката, чији је коначни циљ било ослобођење и уједињење српских територија и области, свакако спада и анонимни спис – *Начело о ратовању са гверилама*. То је врло занимљив документ, значајан за разумевање политичких прилика на Балкану у другој половини 19. века. Анонимни аутор списка о начелима ратовања са гверилама очигледно је добро познавао локалне прилике и био упућен у тајне Источног питања. Његова визија облика и циљева успешног националног отпора ослањала се на познавање терена, као и на родољубивост и спремност за излагање ризицима од сукоба с армијама много боље опремљених и многољуднијих држава. Реч је о комбинацији хајдучког четовања и познатих елемената герилске тактике која је постојала широм Европе у 19. веку. Аутор притом истиче чињеницу да противник ни од чега толико не зазире колико од упорне борбе герилских јединица, упркос томе што многи војни експерти потцењују важност герилског четовања. Те чете, спремне да нападну с бока или из позадине и да изненада ноћу препадну непријатељски логор, чиниле би језгро герилских јединица.

Начела герилског ратовања спадају међу занимљивије, иако широј јавности сасвим непознате политичке пројекте. Спис о герилском ратовању открива суштину плана о стварању наоружаних одреда и ударних група, дубоко у непријатељској позадини, као и начине припреме терена за даље политичко деловање преко постепеног придобијања поверења локалног становништва. Главни актери поменутог списка били би команданти герилских јединица. Добри познаваоци терена и искусни ратници, способни да сталним акцијама исцрпљују снаге непријатеља, вође герилских јединица створили би повољне предуслове за каснији политички успех. Придобијање локалног становништва и постепено овладавање простором, под командом проверених локалних вођа, основни је циљ герилског отпора и централна тачка ове политичке замисли.

Аутор списка о герилском ратовању врло је помно анализирао локалне околности и капацитете једног сиромашног и врло заосталог друштва какво је било српско друштво средином 19. века. Имајући у виду наведене чињенице, као и крајњи циљ герилске борбе, он је закључио да се ти планови могу остварити само доследном применом основних начела асиметричног рата. Најпре, избегавањем директних окршаја с надмоћним противником на отвореном, а потом упорним поткопавањем и слабљењем снаге непријатеља. Изненадни напад с бока или из позадине, избегавање борби у урбаним срединама, спречавање увлачења шпијуна и непријатеља у редове добровољаца, као и пуно коришћење предности

познавања домаћег терена и географских специфичности, неке су од основних тачака овог пројекта. Лукавство, ноћни напад, угрожавање комуникација и стално исцрпљивање противника, имало је да поништи несумњиву техничку и бројну надмоћ противничке стране. Уз то, једна од кључних ставки био је и локални живаљ и подстицање њиховог родољубља кроз избегавање сваке пљачке, осиноности и грубости које би могле да умање популарност герилских јединица у локалној средини.

Један од битних детаља плана о ратовању са герилама било је и стварање посебних политичких тела, надређених вођству герилских јединица. За то би требало основати нарочите одборе, чији би политички ауторитет био неоспоран. Локалним одборима био би надређен једино Централни одбор, или побуњеничка влада, која би преузела управу над радом одбора на одређеној територији или у читавој провинцији. То је посебно истакнуто у 7, 8, 9. и 10. тачки начела о герилском ратовању. Команданте герилских јединица постављају и именују одбори. Они се брину не само о логистичкој подршци герилским јединицама, о њиховој исхрани и наоружању, већ и о мрежи курира који би усменим путем били у вези с вођством герилских јединица, локалним одборима, али и Централним одбором. Главни циљ читавог пројекта, као што у завршном поглављу истиче аутор, било је „непрестано радити до часа док се чете не претворе у војску редовну, а одбори не уступе место народној влади”.

Ваља приметити да је слична идеја о организовању нарочитих одбора, као језгара будуће политичке власти, постојала већ у време револуције у јужној Угарској, али је по окончању сукоба у 1849. години пала у заборав.¹⁰ Шездесетих година 19. века, међутим, након поновног разбукутавања Источног питања, план о оснивању посебних политичких тела поново постаје актуелан. Нарочито после изненадног пораза Аустрије у рату с Пруском, 1866, када оживљавају планови о могућем територијалном и политичком преуређењу посрнутих царстава, Аустријског и Турског.¹¹ У међувремену, појачане су и припреме за војни обрачун међународних размера. Такав след догађаја био је покренут драматичним збивањима у Србији, после бомбардовања београдске вароши с Калемегданске тврђаве 1862. године.¹² Грозничаво наоружање народне војске и припреме за могући сукоб с Турским царством трајали су све до тријумфалне предаје градова Србији, у пролеће 1867. године.

¹⁰ *Преписка Илије Гарашанина 1839–1849*, I, прир. Г. Јакшић, Београд 1950, 293, 312–313, 359–361.

¹¹ *Политичка акција Србије у јужнословенским покрајинама Хабзбуршке монархије 1859–1874*, Београд 1965, 260–273.

¹² Н. Христић, *Мемоари 1840–1862*, Београд 2006, 419–442.

О озбиљности припрема за коначни обрачун с Турским царством и за ослобођење јужнословенских простора сведочи и формални предлог о могућем удруживању српских и хрватских снага у предстојећем сукобу. И тај занимљив пројекат дело је Илије Гарашанина и његовог повереника, капетана Антонија Орешковића. То је детаљан план о начину преузимања власти на читавом простору словенских провинција које су припадале Турској и Аустрији, и био је понуђен Јосипу Јурају Штросмајеру у марту 1867. године. Немогуће је не приметити одређене сличности између тог предлога и рукописа анонимног списка о герилском ратовању. Нарочито пада у очи сличност у образовању политичких одбора и организовању устаничке власти на територији која ће бити ослобођена у сукобима.¹³

Начело о герилском ратовању уједно представља доказ о увећању политичких тензија на Балкану и могућем драматичном расплету Источног питања. О томе сведочи и ујурбан рад на наоружању народне војске и повећању српских борбених капацитета кроз набавку десетина хиљада нових пушака.¹⁴ Замашни планови чији је важан чинилац био Илија Гарашанин, били су прекинути после његове смене 1867. и изненадне погибије кнеза Михаила средином 1868. године. После тога уследило је потискивање Гарашанина из државне политике јер је био отворен противник новог намесничког режима.¹⁵ Илија Гарашанин умро је 1874. године у Гроцкој.

Прецизно датовање текста о начелима герилског ратовања ипак мора остати нерешено. Овај документ може се условно сместити у шири временски оквир, између година Револуције из 1848. и последње године Гарашаниновог министровања.¹⁶ Када је пак реч о аутору списка *Начело о ратовању са гверилама*, и на то питање није могуће дати прецизан одговор. Ипак, врло је вероватно да је аутор овог пројекта био неко ко се

¹³ D. Bataković, *Foreign Policy of Serbia (1844–1867) Ilija Garashanin's Načertanije*, Belgrade 2014, 274–279.

¹⁴ Близу 40.000 пушака добијених на поклон из Русије било је кришом пребачено из Румуније Дунавом, до Србије. Том акцијом је руководио сам министар полиције Никола Христић. Н. Христић, *нав дело*, 449, 462–464; В. Bogdanović, *Пушке два века пушака на територији Југославије*, Београд 1990, 36–40.

¹⁵ Милојковићеви агенти и полицијски чиновници су после 1868. готово нескривено надзирали и пратили Гарашанина, читали његову личну преписку и ометали његове сусрете с политичким истомишљеницима. Био је то горак крај Гарашанинове врло плодне и богате државничке каријере. Д. Мекензи, *Илија Гарашанин, државник и дипломата*, Београд 1987, 458–461.

¹⁶ Поједине речи и технички изрази које анонимни аутор користи у свом тексту, као: *револвер, телеграф, жандармерија, штафетна пошта*, овај документ смештају у педесете или шездесете године 19. века.

веома добро разумео у стручна питања војне тактике и био упућен у поверљиве и подробне детаље Источног питања. Утолико није искључено да је управо неко од блиских Гарашанинових сарадника, какав је био официр Антоније Орешковић, могао бити творац поменутог пројекта. О томе говори и чињеница да спис носи несумњиве одлике архаичног стила, језика и српске ортографије, карактеристичне за средину 19. века.

Овај занимљив и обимом невелик документ похрањен је у личном фонду Милутина Гарашанина, у Архиву Србије, под сигнатуром МГ–47.

Начело О Ратовању са Гверилама

Увод

1. Важност гверила. – Премда команданти редовних војски, мало чете гверила уважавају, опет стоји то, да војници и официри ничега се толико не боје, колико једном упорном и трајућом боју гверила, који их мори и троши.

Гверила су нека оделења војна састављена из чета већег или мањег броја самовољаца¹⁷ који имају за главну цел, досађивати непрестано непријатељу, таквим начином, да не буду никад изненада нападнуте или обкољене, и које су расуте по местима удаљеним од вароши као н.пр. између брда, шума, долина и.т.д. приморавајући их гонити једног невидимог непријатеља, као сенку, који ипак не даје њима ни један тренутак мира.

2. Места. – У образовању гверила, мора се пре свега избегавати вароши и паланке јер ове могу врло лако освојене бити од непријатеља, и освете коју овај у тим приликама чини над житељима, разпростиру свуда страх и угушују одмах с' почетка одушевљење народа. Треба дакле изабрати отворена места, шума, гора, планина и. т. даље.

3. Лица. – Најспособнија за предузети такав посао јесу она лица која су компромитирана код владе, и која, да не би остала непрестано изложена опасности да буду ухваћена, и без икаквог отпора жртвована освети тирјанства, морају пре желити повући се између брда или шума и ту поставити језгре кора који се имају образовати /устројити/. Кад је почетак од овакови лица, није тако лако, да у случају несреће, други ко буде компромитиран, јер влада познајући у њима своје старе противнике, не може себи преставити једно пространије созоклетије.¹⁸

4. О језграма /nuclei/. – Језгра сваког кора или чете гверила мора бити састављена од врло мало људи најмање од 5 највише од 20. Ова морају гледати избегавати трупе које су противу њи послате од владе; ал ово не мора се чинити беганем, већ свдећи с' пута исте са лажним извештајима, и држати их увек у упорним и безполезним¹⁹ движењу.²⁰ Чрез њиовог малог броја, ове језгре лако се навикну узнемиравати и избегавати непријатељске трупе, и како се оне постепено усавршавају у овом начину

¹⁷ Самовољац – добровољац.

¹⁸ Созоклетије – завера.

¹⁹ Безполезно – бескорисно.

²⁰ Движеније – покрет.

ратовања, добијају све више уверење у саме себе, док редовне трупе, видећи се увек преварене и тако рећи поругане,²¹ губе све више узтерпљење и одушевљење. С' друге стране, народ видећи да редовни војници нису кадри схватити оно начело храбри синова отачества, почне поверавати се гверилама, одушевљава се и гледа да им помогне ако не другчије, а оно посредно; младеж се одушевљава, иде да умножи врсте војујућих, и тако постепено језгре се развијају, умножавају, док постају кори и за нападање способни.

5. О сајузу²² чета. – Свака чета, била она мала или велика, може имати врло малу надежду на успјет јер пре или после непријатељске трупе могу је обколити; али више њи мањи чета, далеко једна од друге неколико миља но опет међу собом сојужене, не могу бити обкољене, нарочито кад се налазе у једном ланцу гора као на пример оним провинције Трента, Кадора и. т. д.

Зато је **нужо** да од прилике 10 **чет**,²³ раздјељене на мала одстојања буду под једном командом, њиовим постепеним умножињем треба изнова пораздјељавати их, тако да се уздржи првобитна сразмјерност. Тако на. пр. један сами кор од 1,000 људи врло би од мале ползе био; али раздјељен у толико мали чета, овај број је довољан за забављати једну редовну војску у врло великом простору земље.

6. Прва предузимања. – Чим су мање чете устројене, морају гледати да држе народ околине у движењу средством чести извештаја. Оне треба да се појаву непријатељу, рушењем по дигод железни путова који су њему најнужнији за његов саобраштај, прекидањем жица телеграфски, ваћањем²³ штафета, да не би имао извесна известија о њиовом броју, устројству и.т.д. тако исто морају гледати да изненада нападају и безоружају патроле и жандаре који често прегледају у врло малим оделењима, друмове, села. и.т.д. или и уништавати правителствене²⁴ магацине.

7. Предострожности. – Од велике је важности пазити нарочито прве дане, да се не би у четама увукао који шпион, прем да је док су ове мале и у непресталном движењу, скоро немогућно издати их; и чим је чета мало већа, њиова движења морају бити позната само официрима.

Ако би се ипак таково лице увукло треба га пронаћи и на сваки начин, да би се могао за пример другима казнити, такођер је од највеће важности

²¹ *Поруган* – исмејан.

²² *Сојуз* – савез.

²³ *Ваћање* – хватање.

²⁴ *Правителствен* – државни.

нарочито први дана, да све што чете добијају за своју рану буде изплаћено, иначе би их народ могао сматрати за чете ајдука, кад напротив треба за народ зна да се то тиче отечественог предузећа, чим он буде о томе убеђен [зацелоће, нечитко] раном за отечественике, премда је увек нужно да му се за то понуди нека награда за ствари које је он дао. О свему томе треба да се брину одбори.

О Одборима

8. Централни одбор. – Прве наредбе морају издане бити од Централног одбора или бунтовне владе. Њему спада наименовање први поглавара, официра, капетана и: т: д; установити прву или прве чете, решити о времену и месту први предузимања што више за већу сигурност нужно је да ове приуготовљавајуће радње буду све концентrirане у руке једног самог одбора. Но чим су радње започете, нужно је поставити више цент[а]ра и одбора подчињени /филијални/

9. Одбори провинцијални и окружни. /Districtus/²⁵ одбори провинцијални установљавају се у најзгоднијем месту провинције, а окружни у оном – месту – окружија. Ови последњи примају заповести од први који су у непосредном сајузу са Централним одбором или бунтовном владом.

Главна брига мора бити та да гледају да лица која сачињавају гвериле буду поштени синови отечества и да се не увуче који издајник, с друге стране мора пазити да не би било које поштено лице невинно гоњено.

Често се догађа да и најискренији родољуб, било због тога што се усудио против стати²⁶ којој популарној идеји, било стога што је од каквог особеног непријатеља, или кад кад од људи исте владе нападнут, буде од обштег мњења обтужен издајства ради и осуђен. Такова гонења шкоду много цељи и удаљавају много поштене родољубе. Кад су се упознала лица и сачинила чета, нужно је да се надлежни одбор занима о њеном наоружању, и тако исто да јој прибави нужна средства за храну барем за прве дане.

10. Предупређавајућа правила. – Док не дође час делања, одбори нека наменују поглаваре чета, нек одреде целисходна места за предузимање, нек прибаве у напред оружје и рану. Нека се не чини никакovo уписивање /вербовање/ у напред, нека поглавари уписују без извести свa лица способна за бој гверила, и нек их не позива к' оружју док се не устроје чете.

²⁵ Districtus – област.

²⁶ Противстати – успротивити се.

Уписивања /вербовање/ унапред јесу безкорисна штовише шкодљива. Више њи се уписују кад је опасност будућна и далеко, али мало њи су одважни да ју дочекају својевољно у случају такове, у предрачуну гверилера поглавари нек се ограниче рачунати само на мало њи одважни и као такви познати људи.

11. О наоружању. Што се наоружања тиче, добро би било кад би сваки ратоборац²⁷ снабдевен био једним штуцом²⁸ или ловачком пушком и:тд: Но ипак немајући довољно число²⁹ пушака то треба се задовољити и оним оруђима којих има, па било коса, или штапова; јер као што смо већ казали, чете ако су мало одважне, могу се лако наоружати, обезоружавајући изненада ког жандара, патролу стражу, и т:д. Официри осим мача /сабље/ и штилета /ридла/ могу набавити и оружати се једном пушком – карабина или револвером.

О команди.

12. Наименовања и круг власти. Коменданти кора гверила морају бити наименовани од Централног одбора или ако има, од бунтовне владе. У исто време мора им бити тачно опредељен круг власти која не треба да пређе круг ког нису у стању надгледати.

На ту цел најугодније је разделити земљу на 4 или 6 предела војени, и наименовати једног коменданта за сваки, он пак наменује подкоменданте своје.

При бирању коменданта, Централни одбор мора смотрити, не само на храброст, дјелателност³⁰, способност и поверење, које одбор има у њима, но и на особни уплив које ће ови имати над ратоборцима, њиовим заповестима подчињени.

Није преко нужно, но ипак добро би било кад би такви комендант имао особитог војеног изображења³¹, ал је преко нужно да зна употребити апсолутну власт над својим подчињенима, јер један гверилерски капетан много више но они при трупам, мора зактевати од своих војника неограничену покорност, окретност у движењима, и понајвише, тачност у смотрењу времена.

²⁷ Ратоборац – ратник.

²⁸ Штуц – кратка пушка, карабин.

²⁹ Число – број.

³⁰ Дејателан – приљежан, вредан.

³¹ Изображење – знање, стручност, искуство, наука.

Нереди ~~ни~~ у овом смотрењу, при трупама које се у један ма могу наћи у нужди да се скупе у једном даном месту, могу повући са собом највеће опасности при најважнијим предузећима.

13. Дужности коменданта. Комендант мора дакле знати здружити љубезном начину преко нужно својство у таквим комендантима, за задобити срце својих садруга у оружију. – Најозбиљнију строгост на ползу³² делања.

Не мора имати наклоности за икога, сви су његова браћа за време одмора, и сви једнако подчињени његовим заповестима при делању.

У случају кад он неби могао присуствовати у предузимању ког дела веће важности, заступаће га онај комендант предњи чета, за кога он држи да најбоље одговара захтевањима околности /времена/

14. Предострожности. – Комендант мора наредити, да чете које су се због неке важне дужности скупити морале, неостану сајужене дуже но што треба; но чим је план свершен, нек се раздвоје, следејући свака други правац, јер иначе могу бити све у један ма нападнуте од царски сила, што баш на сваки начин избегавати треба.

Кад се трупе непријатељске деле у разна одељења за гоњење поједини чета све тежње коменданта морају бити управљене на то, да их умори са непрестаним и изненадним движењима, са лажним известијама, која известија – разпростирање мора остати поверено пријатељском народу. Кад пак комендант увиди да су непријатељске силе већ без снаге, уморне и безвољне, мора дочекати угодно време, скупити убрзо неколико чета и напасти онај део непријатељске војске који би највише безвољан и уморан [био].

Свршен план мора заповедати, да се скупљене чете одма раздвајају као што је гореказано.

15. Движења и изненадна нападања. – Ако план који се извршити има – има за темељ неку подану точку, уместо да би уморио чете, и изгубио бадава време, много је боље да комендант лично тамо иде са неколико од својих најпоузданијих и наређује скуп други чета у месту где треба да се ради, и тако брзина движења зачудиће и задаће већма страх непријатељу.

Не треба никад заборавити, да се човек већма боји онога што му је непознато, од опасности које не може видети или измерити, нег ли опасности очевидне, од које може рачунати штету; из овог узрока бољи су успеси који се добијају изненадним нападима са стране. Из овог следеује да цел и намера четног коменданта мора увек бити изненадни нападај.

³² Полза – корист.

16. Круг власти. – Власт једног четног коменданта не мора прекорачити границу задатог му предела осим у случајима велике нужде, и у овом случају мораће увек извести Централни одбор за избећи неред. Најважнија вештина једног четног коменданта јест та, да зна постићи највећи добитак из положаја места, као н:пр: гора, шума, потока, и странпутица итд: ствари које он тешко може добро знати ако прекорачи њему опредељен круг, и над коме је морао већ учинити особита размотрења.

17. Изузетци. – Ипак кад један капетан гони са својом четом бегајућег непријатеља тада нема се бојати и прелазити у кругу, другом коменданту одређеном тако исто и онда, кад превиди да би неким делом хитрости³³ могао предупредити да непријатељ заузме неки корисни положај, не треба да то изостави, ови и тим подобни су изузетни случајеви о којима горе говоримо.

18. Одношаји са житељима. – Комендант мора гледати да је у непрекидном саобраштају са житељима оближњи места, да би средством њих, могао имати верна³⁴ известија, о силама и движењима непријатеља, која он мора одма саопштити старијем коменданту, да би се могло увек радити с' поразумљењем. И за постићи ово треба да комендант пази, да не би своји подчињени увредили или се показали неучтиви са житељима оближње вароши или села.

19. Квартир.³⁵ – Ако је могућно треба да се наместе изван обитавани³⁶ места, у каквој шуми долини итд. Ал на сваки начин мора избегавати вароши, ако је ипак принуђен са својим добровољцима становати у једном месту или вароши, мора гледати да заузме неку обштинску зграду, манастир, цркву итд: да би био тако увек у скупу и да не би бескорисно досађивао житељима.

20. Познавање лица. – Комендант треба да упозна собствена³⁷ својства добровољаца, мотрити на пример: који су најбржи пешаци, најбољи стрелци, коњаници итд: да би знао у којој служби и којим случајевима ће од њи имати најбољу корист.

21. Преко нужна знања. – Комендант мора добро знати дужности мртви стража, шпиона, патрола и одбране места итд:

22. Вештина о употребљењу својих сила. – Показујући само једну част³⁸ својих сила, и показујући притворно одступање, достижава се више

³³ *Хитрост* – лукавство.

³⁴ *Веран* – веродостојан, тачан.

³⁵ *Квартир* – логор.

³⁶ *Обитавана* – насељена.

³⁷ *Собствена* – лична.

³⁸ *Част* – део.

пута, да непријатељска сила оставља им полезан положај. У том случају лако је прекидати одступање, и тако преварити је. Ову вештину /strategemma/³⁹ комендант треба да употреби нарочито кад је нека част непријатељске војске стављена у које село или паланке.

Да не би своје људе и житеље изложио опасности и погибелји, мора гледати да непрестано узнемирује, и умори непријатеља са непрестаним и разним движењима, престављајући час да ће га нападати, час да ће га обколити, док непријатељ изгубивши стрпљење одступи место, и тада га комендант напада ако се осећа јачи, у противном случају одступа као што смо горе казали. Јер да повторимо⁴⁰, капетан или комендант треба увек да пред очима има то начело: да је његов најглавнији задатак не оставити никад непријатеља у миру, узнемиравати га, уморити га са честим изненадним нападајима, или претворним нападањем, кад се тога он најмање нада изчезнути [versvinden] кад се он држи или ближи њима.

На тај начин непријатељ се налази принуђен све већма раздвајати, и тим расипати своје силе, тако да, кад ће рат постати обшти, неће бити у стању саставити једну чврсту и подпуну војску.

О четама

23. Број и дељење. – Свака чета подпуно устројена може се састојати од 100, или 150 људи а не сме прећи 200, осим онда кад је непријатељ одступио из једне целе провинције или окружија. У овом случају надлежни одбор моћи ће устројити чете, са више од горе прописаног броја људи, наредба заборавити, да ако се рат са гверилама одржи и развије, добровољцима се додају и многи војници редовне трупе, и тако **е** постепено сачињава чврста и дисциплинарна војска.

Добро је да се свака чета раздели у 4 одељења са 4 официра над свако. Ако је чета врло мала може се разделити на 2 одељења.

24. О кавалерији.⁴¹ – Једна чета гверила подпуно устројена мора имати 3 или 4 добровољаца на коњу, или ако положај места дозвољава, и 10 до 20. Ова лица морају бити окретна, отважна, и способна, да познају добро околине, путове и најсакривеније странпутице, и:т:д: Ова се не морају употребити нарочито за ношење нужни депеша, тако исто и за нападати изненада на ког непријатељског писмоносца или кола са раном.

³⁹ *Strategema* – стратегија.

⁴⁰ *Повторити* – поновити.

⁴¹ *Кавалерија* – коњица.

У обште треба тако управљати да поједине чете раде у свом пределу, јер познавање истог олакшава много њиов посао, и још с' тога што је овај једна од највећи полза коју добровољци имају над редовним трупaма. Ипак поједине чете морају увек бити спремљене ићи у оном месту окружија или провинције које ће њима означити комендант.

25. О естафетама.⁴² – Да би се могло у сваком тренутку шиљати и примати настављења⁴³ нужно је поставити одма с' почетка један кор естафета, који морају бити доста паметна да би точно изказали речи њима казате, јер се мора у колико је могуће избегавати писмене заповести, настављења итд: начин устројства овог кора зависи од местни околности и потом је дужност одбора о том занимати се, на сваки начин мора имати ово као једну од најважнији своји дужности.

26. О вежбању. – Добровољски кори⁴⁴ не могу никад доћи до великог степена војеног изображења, ипак нужно је да се гвериле пешака у пражњавању прости и двостручни линија, у движењима и марширању у колонама, у употребљењу ножева и пушака – тако исто у постројењу каре⁴⁵, и ако достаје довољно времена, добро је да се упражњавају батаљоном и четном учењу.

27. Радња. – Већ смо казали да главна целъ чета гверилски јест узнемиравати, досађивати и уморити душмана. Поред тога нужно је и омести га јер у противном случају, видећи непријатељ њих да су нападаји чета и њиове вештине гола страшила, неће о том водити никакву бригу и остаће у његовом положају док не види да је пробитачно оставити га.

Најбољи начин за шкодити непријатељу јесте тај, да се по верним извештајима, нападају његови шиљбоки⁴⁶ и на целе страже. Више пута могу добровољци увући се у линији мртви стража и отуд избацити коју пушку противу непријатељског логора, због њиовог врло малог броја могу после прећи на друго место и то исто пофторити. Ноћу нарочито ово проузрокује обшту сметњу, кад та врло мала чета скоро никаквој опасности изложена није. Ако се пак ова вештина може са више страна изградити, тако да неколико гверила увучени у линију мртви стража, са више места избацују неколико пушака у непријатељском логору, којима

⁴² *Естафете* – штафете, тачније штафетна или курирска пошта којом се преносе хитне поруке и садржаји. У Србији је ова брза пошта радила све до установљења телеграфских линија педесетих година 19. века.

⁴³ *Настављења* – наредбе.

⁴⁴ *Кор* – јединица.

⁴⁵ *Кара* – квадратна војна формација.

⁴⁶ *Шиљбок* – стражар.

пак наравно све следује пушкарање [нечитко] непријатељски штабска сметња дође до највећег степена и приморава да цели логор устане.

Пофторавајући ово сваку ноћ и по могућности више пута, успева се, да се умори и ослаби и најјачи непријатељ; кад добровољци врло мало [нечитко] јел сваки пут не иду него само неколико њи вршити ту дужност, дајући тако један другом времена одмору.

28. О времену. – Најугодније време за узнемирити непријатеља јест ноћ, а нарочито око један сат после добошног позива, кад су војници заспали. Сан одмара физичне силе човека; тога ради морају гвериле гледати да одузму непријатељу овај благи покој при свем том морају употребити сваки угодни тренутак за оназађивати и узнемиравати непријатеља, било дању било ноћу. Уобште може се поставити ово начело: дан мора бити особито употребљен за гонити страже, патроле, естафете, кола натоварена војним потребама и. тд; ноћ за нападање или узнемиравање самог логора.

Добар капетан не мора се задовољавати сам једним добрим успехом предузећа, но мора га подстрекавати да пофтори нападај, и да се ползује клонулим духом непријатеља. Тако ће бити непријатељ приморан умножити своје чете за осигурати стране⁴⁷, и тако његове силе постају све већма раздвојене.

Кад се узме на ум да свака редовна трупа мора управљати маршове, по маршовима патрола, лако ће се увидити како, непријатељ тако узнемирен не може правити на дан више од 4 до 6 миља. Тако једна најмања гверила, добро вођена у стању је узнемоћити /парализирати/ силе једног јаког непријатеља. Једно од највећих старања гверила мора бити то, да сведе с' правца пажњу непријатеља. Између брда, најбоље средство за постићи ову цел, јест упалити ватру по врховима гди нема чета. За то треба употребити сељака или пастира. Ово се још боље успети може, ако се близу ових ватра избаци по коју пушку у ветар.

Обшта примедба

Гвериле које се могу сматрати као мртва стража народне војске имају двоструко знање: одвајати непријатељске силе, и приуговљавати⁴⁸ земљу на обшти устанак. За постићи ову последњу цел, нужно је да оне са пристојним владањем, као што приличи ономе који се бори за цел

⁴⁷ Страна – крило, бок.

⁴⁸ Приуговљавати – припремати.

свету љубезним и срдачним као што приличи синовима отечества, да свагда знаду себи и истој цели задобити симпатију народа, који ће их у том случају подпомоћи драговољни у свакој нужди, а младеж ће својевољно понудити да умножи број храбри родољуба, у овом случају и саме породице заузеће се, судбини гверила, и више ће се старати да би оне успеле у својој цели. – Последња цел гверила јест с' једне стране дати времена и прилике земљи да устроји велику војску, од које оне састављају језгру, која је у стању против стати и разбити непријатеља у отвореном пољу, а с друге стране олакшати какву случајну помоћ са стране, предупредити непријатељу да стави против силе пријатељске чврсту војску – тога ради гвериле немају се задовољавати са појединим победама, оне морају непрестано радити до часа док се чете не претворе у војску редовну, а одбори не уступе место народној влади.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

Преписка Илије Гарашанина 1839–1849, I, прир. Г. Јакшић, Београд 1950. [*Prepiska Ilije Garašanina 1839–1849*, I, прир. G. Jakšić, Beograd 1950]

Христић Никола, *Мемоари 1840–1862*, Београд 2006. [Hristić Nikola, *Memoari 1840–1862*, Beograd 2006]

Литература – Secondary Works

Bataković D., *Foreign Policy of Serbia (1844–1867) Ilija Garašanin's Načertanije*, Belgrade 2014.

Bogdanović B., *Puške – dva veka pušaka na teritoriji Jugoslavije*, Beograd 1990.

Broers M., *Napoleon's Other War: Bandits, Rebels and their Pursuers in the Age of Revolution*, MPG Books Group 2010.

Evans M. M., *The Boer War in South Africa 1899–1902*, Osprey Publishing 1999

Goya F., *Los Desastres de la Guerra*, Madrid 1863.

Hobsbawm E., *Bandits*, Pantheon Books New York 1981

On the Road to Total War, Eds. S. Förster, J. Nagler, Cambridge University Press, 2002

Scholz L., *Why the Boers Lost the War*, Palgrave Macmillan 2005

Sutherland D. E., *A Savage Conflict: the Decisive role of the Guerrillas in the American Civil War*, the University of North Carolina Press 2009

Talty St., *The Illustrious Dead: Terrifying Story How Typhus Killed Napoleon's Greatest Army*, Crown Publishers New York 2009

Љушић Р., *Књига о Начертанију*, Београд 2003. [Ljušić Radoš, *Knjiga o Načertaniju*, Beograd 2003]

Мекензи Д., *Илија Гарашанин, државник и дипломата*, Београд 1987. [Mekenzi Dejvid, *Ilija Garašanin, državnik i diplomat*, Beograd 1987]

Никифоров К. В., „Начертаније” Илије Гарашанина и спољна политика Србије 1842–1853, Београд 2016. [Nikiforov Konstantin Vladimirovič, „Načertanije” Ilije Garašanina i spoljna politika Srbije 1842–1853, Beograd 2016]

Перовић Р., *Око „Начертанија” из 1844. године*, Историјски гласник 1 (1963) 71–94. [Perović Radoslav, *Oko „Načertanija” iz 1844. godine*, Istorijski glasnik 1 (1963) 71–94]

Политичка акција Србије у јужнословенским покрајинама Хабзбуршке монархије 1859–1874, Београд 1965. [Politička akcija Srbije u južnoslovenskim pokrajinama Habsburške monarhije 1859–1874, Beograd 1965]

Самарцић Р., *О усменом песништву*, Београд 1976. [Samardžić Radovan, *O usmenom pesništvu*, Beograd 1976]

Шешум У., *Српска четничка акција (1897–1908)*, Београд 2020. [Šešum Uroš, *Srpska četnička akcija (1897–1908)*, Beograd 2020]

Vladimir JOVANOVIĆ

PRINCIPLE OF GUERRILLA WARFARE

Summary

The organisation of armed resistance against a superior enemy is closely related to the question of choice of relevant tactics and the forms of unconventional, asymmetric warfare. The guidelines about the principles of guerrilla warfare are an interesting example of defining formal principles for mounting an armed resistance in the second half of the 19th century. The choice of the field conducive to guerrilla warfare, control of strategic positions, manner of organising companies, and their attitude towards the civilians, including the elimination of spies and traitors among the local population, are essential for effective guerrilla resistance. The political background of the guerrilla organisation, centralised and ongoing supervision of the commanding composition of the guerrilla movement, and the control of important information, are some of the key questions concerning the phenomenon of guerrilla warfare.

The secrecy and caution of organising actions were of decisive importance as the success of the entire guerrilla conflict depended on them. An overtly open or incautious guerrilla resistance would be useless and would imply the danger that the superior enemy could reveal and destroy it. If it aimed to gain and maintain advantage over the enemy, any guerrilla unit would be forced to rely on a sudden attack, disturbing the opposing forces with constant skirmishes, taking captive smaller squads of enemies and avoiding open conflicts with the better armed enemy. Particularly important for any guerrilla movement is the creation of political structures availing of the military successes of guerrilla forces in the field and turning them into durable political or territorial gains. In the Serbian case, this was done through particular **boards**, superior to the leaders of guerrilla units. **Boards** would set up authority in the territory liberated during earlier successful guerrilla warfare.

Чланак примљен: 31. 05. 2020.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 07. 07. 2020.

